

Lâtin Amerika'nın Dramı: Küresel Rekabete Uyum Sağlayamama Krizi

Metin Toprak*

"There is a famous German writer who had a lot of stories about a young boy who was a very intelligent boy but behaved absolutely not as his parents wanted him to. When he had to promise something, he said, "Yes, I'll do it", but behind his back he crossed fingers, and by crossing fingers behind the back he meant he didn't need to do it. Sometimes I have the feeling that this is what happened to us with Argentina. We make agreements, but they are not implemented."

Horst Köhler, IMF Başkanı

Giriş: İktisat'ın Evrensellik İddiası ve IMF Politikaları

18.yüzyıldan itibaren disiplin hâline gelmeye başlayan çağdaş bilimlerin çoğu gibi, iktisat bilimi de özellikle neo-klâsiklerle birlikte, evrensel olduğunu üstü kapalı da olsa ileri sürmüştür. Doğrusu, iktisat gibi diğer bir çok bilim dalından yararlanan ve dolayısıyla bunlardaki gelişme ve paradigma değişmelerinden etkilenen "türev" bir bilgi alanının bu kadar cüretkâr olarak evrensellik iddiasında bulunması ilginçtir. Ne var ki, birey, firma, grup ve ülke düzeyindeki ekonomik olaylar için bir açıklama çerçevesinin gerekli olmadığı söylenemez. Bu nedenle, daha iyi bir öngörü ve çerçeve geliştirilmediği sürece, mevcut tahlil aletleriyle yetinmek ve bunları iyileştirmekten başka yol da kalmıyor.

İktisat disiplini evrensellik iddiasını büyük oranda psikolojiye dayandırmaktadır.¹ Hâlbuki, aydınlanma geleneğinin bir sonucu olan evrensellik

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

¹ İktisadın temel bilimler ile sosyal bilimler arasında bir yerde konuşlandığını savunan iktisatçıların

iddiasının mutlak doğruluğundan en erken kuşkulanan bilim dalı yine psikoloji olmuştur. Kùltürleri, coğrafyayı, etnik ve dinsel yapıları, ekonomik yapı ve gelişmişlik düzeyini dikkate almadan bir evrensel birey ve davranışlar seti tanımı gerçekten de uygulamada sınırlı düzeyde karşılığı olan bir argüman olarak kalmıştır.²

Bu farklılıklarla en çok üstesinden gelmek durumunda kalan iktisadî kuruluşların başında IMF gelmektedir. Ülkelerin birbiriyle sadece mal ve hizmet ticareti yoluyla ilişkide buldukları Soğuk Savaş döneminde IMF'nin ülkelerle diyalogu, daha çok dış ödemeler bilançosundaki geçici açıklarla mücadele etmede yardımcı olma ile sınırlı olmuştur. Oysa 1970'lerde başlayan, ancak kendisini 1980'lerde ticaretin, 1990'larda ise sermayenin uluslararasılaşması bağlamında yaygın olarak hissettiren küreselleşme süreci ile birlikte, IMF'nin ilgi alanıyla ilgili önemli anlam kaymaları meydana gelmiştir. Ancak, üst bir örgüt olarak, IMF politikalarında bir standartlaşmanın olması kaçınılmazdır. Kuşkusuz, farklı yönetim sistemi, aile, din ve etnik yapı gibi özelliklere sahip insan toplumları ortak özelliklere sahiptir. Bu nedenle, farklı ülkelere tavsiye edilen IMF politikalarının genelde aynı şablonlara sahip olması biraz da kaçınılmaz olmaktadır. Ne var ki, IMF politikaları, özellikle 1990'lı yıllardan sonra dünya genelinde meydana gelen ekonomik krizlere kalıcı bir çözüm getirmek bir yana, zaman zaman krizleri derinleştiren ve yaygınlaştıran sonuçlara yol açmıştır.³

Bu noktada, IMF politikalarının birbiriyle telifi imkânsız sonuçlara yol açmasının nedenleri konusunda ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Ekonomik gelişmişlik farkları, farklı kültürel yapılar, ülkeleri çevreleyen coğrafi faktörler, siyasal sistem yapısı ve işleyişi, devlet örgütlenme biçimi, ekonomik sistem ve tarihsel arkaplân farklı sonuçları açıklama çerçevesinde kullanılmaktadır.⁴ Bu durumda, tek tek ülkeleri analiz etmenin zorluğu dikkate

---

sayısı da az değildir. Alfred Marshall iktisadın, temel bilimler arasında eğer benzetilecekse, biyolojiye benzetilmesi gerektiğine inanmaktadır (Mark Skousen, *Modern İktisadın İnşası*, VIII. Bölüm, Liberte, 2002). Nitekim bazı eleştirmenler, iktisat biliminin kapitalizmin doğal seleksiyon yoluyla güçsüzlerin yok edilmesini öngören biyolojik Darwinizmin insafsızlığını modelleştirdiğini ileri sürmektedir. Bkz., Daniel Hager, "Capitalism and The Weaks", *Ideas On Liberty*, Mayıs 2002, ss: 35-37;

² Bu konuda, Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın çalışmaları kayda değerdir.

³ Kendisi de bir zaman Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı görevinde bulunan Atilla Karaosmanoğlu, IMF ve Dünya Bankası'nın bugünün post-modern dünyasının sorunlarına cevap verecek kaynaklara, yapıya ve programlara sahip olmadığını düşünmektedir (Ekonomi Muhabirleri Derneği, "Dünya Krizi Dünyayı Nereye Götürüyor?", *Ekonom*, Temmuz 1998-Ocak 1999, Sayı:10-11).

⁴ Ergun Türkcan, ülkelerde çıkan krizlerin zaman zaman bütün dünyadaki sistemik krizin bir parçası olarak değil de, büyük ölçüde ülkeye özgü olarak değerlendirilmesi gerektiği noktasında

Piyasa

alınarak, ülkeler bazı temel ortak özellikler bakımından kategorilere ayrılmaktadır. Günümüzde en yaygın gruplandırma, coğrafi ve kültürel yakınlık bakımından yapılmaktadır. Lâtin Amerika, Uzak Doğu, Orta Doğu, Geçiş Sürecindeki Ülkeler, Doğu Avrupa, Sahra-altı Afrika sınıflaması buna örnek olarak verilebilir. Ülkeleri analiz etmede kolaylık sağlayan bir yol olduğu için, gruplandırma tercih edilmektedir. Bu yöntem, ülkelere has bir çok ayrıntıyı gözardı etmesine rağmen, pratikte analizleri mümkün kıldığı ve işlem maliyetini düşürdüğü için tercih edilmektedir.

Bugün Lâtin Amerika ve Doğu Asya ekonomik krizler bakımından en fazla dikkat çeken kategorilerdir. Yükselen piyasaların ağırlıklı kısmı bu gruptaki ülkelerden oluşmaktadır.

Batı Yarıkürenin Krizi veya Kendini Yenileyememe Sorunu

Bundan yaklaşık çeyrek asır önceye kadar ülkeler, siyasal ve ekonomik sistemleri itibariyle önemli ölçüde rekabete kapalı olup, otarşik eğilimlere sahipti. Ekonomik ve siyasî performanslarını diğer ülkelerinkiyile karşılaştırma gibi bir zorunlulukları olmadığı gibi, yurttaşlarının ezici çoğunluğu da diğer ülkelerden pek haberdar değildi. Ancak ticaret, turizm ve para-sermayenin uluslararası dolaşmaya başlamasından sonra, karşılaştırmalar da gündeme gelmiş, beklentilerde büyük bir yükselme olmuştur.

Sürekli dinamizm ve rekabet içinde olan ülkeler, sorunlarını tedrici olarak çözdükleri için, sistemlerindeki iyileşmeler de süreklilik arz etmiştir. Örneğin, Amerika kıtasındaki ABD ve Kanada buna örnek verilebilir. Ancak, dışı kapalı ve şeffaf olmayan yapılara sahip ülkeler, ticaret, para-sermaye ve siyasî sistem yönünden ciddi darboğazlara ve krizlere girmiştir. Bu krizler ve bunalımlar o derece ileri gitmiştir ki, bazı ülkelerde toplumsal düzen tehlikeye girmiş, toplu hâlde yaşamayı gerektirecek yönetimi tesis etmek çok güçleşmiştir. Bu gruptaki ülkelere, Batı Yarıkürenin diğer ülkeleri örnek olarak gösterilebilir.

Nitekim, siyasî sisteme olan güvensizlik Arjantin'de 14 Ekim 2001'de yapılan milletvekili seçimlerinde seçime katılma oranının çok düşük olmasıyla kendini göstermiştir. Türkiye'de olduğu gibi, oyların gizli kullanıldığı, oy vermenin yasal zorunluluk olduğu Arjantin'de katılım oranı yüzde 55'e

Rusya krizine işaret etmektedir (Ekonomi Muhabirleri Derneği, "Dünya Krizi Dünyayı Nereye Görürüyor?", *Ekonom*, Temmuz 1998-Ocak 1999, Sayı:10-11).

kadar gerilemiştir.⁵ Arjantin'de toplumun en çok güvendiği kurumlar arasında çiftçiler-ziraatçiler, bilim adamları-aydınlar, adalet camiası, hâkimler ve sanayiciler ilk sırada gelirken; güvenilmeyen kurumlar, sendikacılar, askerler, siyasî partiler (siyasetçiler), bankacılar ve finansçılar olarak sıralanmaktadır. Askerlerin sıklıkla darbe girişiminde bulunmaları, batan bankalar ve ülkeyi yönetmede acze düşen siyasiler krizden fazlasıyla çıkar elde ettiklerini göstermektedir.

Kriz ve Reform Müptelası Ülkeler

Lâtin Amerika ülkeleri bu sürece çok uygun bir örnektir. Yine Asya ülkeleri, Rusya ve Türkiye yalnız başlarına analizi hak edecek derecede özgün örnekler olarak sayılabilir. Lâtin Amerika ülkeleri, 1980'li yılların ilk yarısından bu yana yaşadıkları krizler ve uyguladıkları ekonomik programlarla gündemde kalmayı başarmıştır. Lâtin Amerika ekonomileri ve söz konusu ülkelerin siyasî yapıları, genelde Batıda genel geçer olan güncel paradigmalardan dışında bir açıklama çerçevesi gerektirmiştir. Ancak, kurumsalcı ve yapısalıcı gibi sıfatlar eklendiğinde Batıdaki modeller bu ülkeler için de bir açıklama gücüne sahip olabilmıştır. Lâtin Amerika ülkeleri bu nedenle, kendine özgü teorik yaklaşımları olan ülkelerdir. Shaw ve McKinnon, Galbraith, North gibi düşünürlerin yaklaşımları önemli ölçüde bu noktaya işaret etmektedir. Batı Yarıküre ülkelerinin gelişmiş dünyaya benzemeyişleri bir yana, bu ülkeler kendi aralarında da önemli farklılıklara sahip olmuşlardır. 1980'li yılların başında finansal piyasalardaki baskı derecesi ve finans kesiminin gelişmişlik düzeyi ülkelere göre önemli ölçüde farklıdır.⁶

Ekonomik krizler, sürekli olarak tekrarlandığına göre, reform paketlerinin yeterince işlevsel olmadığı ya da krizlere çözüm getirecek yetkinlikte ve içerikte olmadığı söylenebilir. Bütün Lâtin Amerika ülkeleri için tek tip bir reçete üretmek güçtür. Çünkü her bir ülke kendine has farklı koşullara sahiptir.⁷ Ne var ki, her bir ülkeyi diğerlerinden ayırtıran özelliklerinden zi-

⁵ Cumhuriyet Halk Partisi'nin hazırladığı Arjantin raporu için, www.chp.org.tr adresine bakılabilir.

⁶ Bülent Güloğlu ve Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Lâtin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", *İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 27, Ekim 2002.

⁷ Aslında Lâtin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya ve Meksika G-20 grubunda yer almaktadır. Bu üç ülke birlikte Lâtin Amerika'yı tek başına temsil edecek niteliktedir. Dolayısıyla, Lâtin Amerika'nın dünyanın önemli bir potansiyele sahip ülkelerini barındırdığı kaydedilmelidir. G-20 grubu, G-7'nin temsilde yetersiz kalması düşüncesiyle oluşturulmuş bir gruptur. Bu grup, ABD, Kanada, Japonya, Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Avrupa Birliği, Arjantin, Meksika, Brezilya, Avustralya, Çin, Güney Kore, Hindistan, Rusya, Güney Afrika, Endonezya, Suudi Arabistan ve Türkiye'den oluşmaktadır.

yade, diğerlerine benzediğini gösteren unsurlar daha çoktur. Nitekim, Lâtin Amerika ülkelerinin sorunlu alanlarına bakıldıktan sonra genelde şu özelliklere sahip oldukları yönünde bir eğilim vardır:

Lâtin Amerika ekonomilerinin krize dayanıklı hâle getirilmeleri için; güçlü makro ekonomik politikalar ve özellikle güçlü ve tutarlı bir maliye politikasına sahip olmaları; her ülkenin kendi ayağının üstünde durmayı denemesi ve sadece makul gerekçeler varsa borçlanmaya gidilmesi kültürünün yerleşmesi, ekonomik sıkıntıya girildiğinde, her nasıl olsa gelişmiş ülkelerin devreye girerek para bulacakları beklentisinin ortadan kalkması; kamu yönetiminde etkinlik, vergi ve emeklilik reformlarının yapılması; dışsal şoklara tampon oluşturması ve risk değerlendirmesini kolaylaştırması bakımından esnek döviz kurlarının titizlikle uygulanması gerekir. Dünyayla olan ticarî entegrasyon, finansal entegrasyonun da katkısıyla bir adım daha ileri gitmelidir. Bugün birçok Lâtin Amerika ülkesinde sermaye hesabı, ticarî hesaptan daha fazla dışa açıktır. Bunun anlamı, yerli tasarruf artışına ciddi bir ihtiyaç olduğudur. Bu da kamu borçlarının indirilmesi ve güçlü yurtiçi finansal kurumların geliştirilmesi ile mümkündür.

Ülkelerin uzun dönemli büyüme potansiyelini yakalamaları için, yapısal reformlar gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda, dış ticaretin önündeki tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, daha iyi bir kamu altyapısının oluşturulması, özellikle KOBİ'ler için daha etkin bir yatırımları teşvik sisteminin geliştirilmesi zorunludur. Dünya Bankası hesaplarına göre, yeni bir işletme açmak Brezilya'da 82, İrlanda'da 11 ve ABD'de 2 gün almaktadır. Elbette en önemlisi, beşerî sermayenin geliştirilmesi için eğitim kalitesinin artması gerekmektedir. Demokrasinin ve işleyen bir piyasa ekonomisinin güçlenmesini sağlayan kurumlara ciddi şekilde bir ihtiyaç vardır. Çünkü empirik araştırmalar kurumların kalitesi ile ekonomik büyüme arasında açık bir korelasyona işaret etmektedir. Mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, ürün, faktör ve finansal piyasalarla ilgili sağlam bir kurallaştırmanın yapılması iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için zorunludur. Lâtin Amerika ülkelerinin çoğunda eksik olan, sermaye değildir; bu tür ülkelerde ihtiyaç duyulan, sermayenin verimli kullanımına imkân tanıyacak olan yasal ve hukukî altyapıdır.

Toplumsal eşitlik ve yoksullukla mücadele Lâtin Amerika'da öncelik tanınması gereken bir alandır. Son yirmi yılda Lâtin Amerika'da gelir dağılımı konusunda hemen hiçbir iyileşme gözlenmemiştir. Eğitim, sağlık, güvenlik, barınma ve beslenme yoksullukla mücadelede temel alanlar olarak belirmektedir.

Makro ekonomik istikrarın hedefi, daha ziyade önünü, yani geleceği kestirmek isteyenlerken, yoksullukla mücadelenin hedefi, bugün hayatta kalmaya çalışan yoksul kesimlerdir. IMF destekli programların geniş yoksul toplum kesimlerinden tepki almasının veya destek alamamasının en temel nedeni burada aranmalıdır. Yozlaşma, rüşvet ve ahabap çavuş ilişkileriyle kamusal kaynakları kullanma, Lâtin Amerika'da mücadele edilmesi gereken öncelikler arasındadır. Şeffaflık, hesap verme ve denetime açık olmanın sağlanması, yatırımların ve ticarî faaliyetlerin güven içinde ve sadece resmî prosedürdeki yükümlülüklerin söz konusu olduğunun bilinmesi suretiyle, bu yöndeki kayıtlı ve kayıtsız işlem maliyetleri azalacağı için, yatırımlar artabilecektir. Ayrıca, devasa kanunlaştırma ve mevzuata boğmanın da önemli ölçüde tasfiyesi gerekir. Bu ülkelerde yoğun bir bürokrasi ve bunun dayandığı devasa bir mevzuat vardır. Bu ülkelerde kanunun hâkimiyeti veya hukukun üstünlüğü, neredeyse, her tür iş ve eylemin yazılı bir kanuna veya kurala bağlanması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.⁸

Yukarıda kamu kesiminin, özel kesimin yasal ve kurumsal düzlemde temel sorunlarla karşılaştığı vurgulanmaktadır. Doğal olarak, yasal ve kurumsal ortamın sorunlu olması, işleyişin de sorunlu olmasının işareti olmaktadır. İktisadî yaklaşımlar içinde kurumcu iktisat olarak bilinen ekolün daha ziyade Lâtin Amerika için açıklama gücüne sahip olduğuna işaret etmek gerekir. Ancak, bu açıklama çerçevesinin Ortadoğu ve Türkiye gibi ülkelerde de fazlasıyla geçerli olduğundan kuşku yoktur.

Sorun, Sistem Sorunu mu?

Ülkemizde, eskiden beri sorunların kaynağı olarak "sistem" gösterilmiştir. Bu bakış, toplumda büyük bir çoğunluğun ortak kanaati olarak belirlemektedir. Aslında, soruna çözüm bulmaktan kaçınmanın bir bahanesi olarak da görülmüştür bu yaklaşım. Sorun sistem sorunu olunca, kısa sürede çözüm bulunamayacağına dair yorum da beraberinde gelmektedir. Bu nedenle, sorun ancak uzun vadeli ve çok zor bir süreçte çözülebilir. Bu uzun vade de, uzun yıllar alacağı için, bir türlü çözüm de bulunamaz. Ancak ironik olarak, gerçekten sorunun bir sistem sorunu olduğu söylenebilir. Fakat bu sistem sorunu, bugüne kadar işaret edilenden farklı nitelikte bir sorundur. İnisiyatiflerin özgürce kullanımına imkân veren; sorumluluk, yetki ve gücün orantılı olduğu; mülkiyet hakkı, düşünce özgürlüğü, serbest piyasa, si-

⁸ İlginç olan, bugün Türkiye'de Hükümet ve Meclis yoğun bir şekilde Kanun, Meclis Kararı ve Kararname çıkarmayı önemli bir başarı olarak değerlendirmektedir.

yasî ve iktisadî rekabet ortamının olduğu sistemler performansları en yüksek olanlardır. Bunların yeterince bulunmadığı sistemler ise en düşük performansa ve toplum kalitesine sahip olanlardır. İşte başta ABD ve diğer gelişmiş Batı ülkeleri özgürlükçü modele örnek olarak verilebilirken; Rusya, Türkiye, Lâtin Amerika, Asya ülkelerinin önemli bir kısmı güdümcü modele örnek olarak verilebilir.⁹

Baskıcı veya güdümcü modeli benimseyen ülkeler, özgürlükçü modeli uygulayan gelişmiş ülkelerle yasalar, siyasal sistemler, ekonomik örgütlenme biçimleri, şirketler, kamusal hizmetlerin kalitesi ve genel olarak bireysel nitelikler bakımından yarışacak yeterlikte değildir. Doğaldır ki, yarışan iki taraftan birinin yetersizliğinin yol açacağı sonuç bellidir.

Batı Yarıkürede Ekonomik Eğilimler

Aşağıda, son yıllarda yoğun bir ekonomik dalgalanma yaşayan Lâtin Amerika ülkeleri ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, carî işlemler dengesi, borç servisi, fiskal denge, ithalat ve ihracat performansı, tasarruf ve yatırım eğilimleri ve net ödünç verici olarak kamu ve özel sektör eğilimleri bakımından ele alınmaktadır.

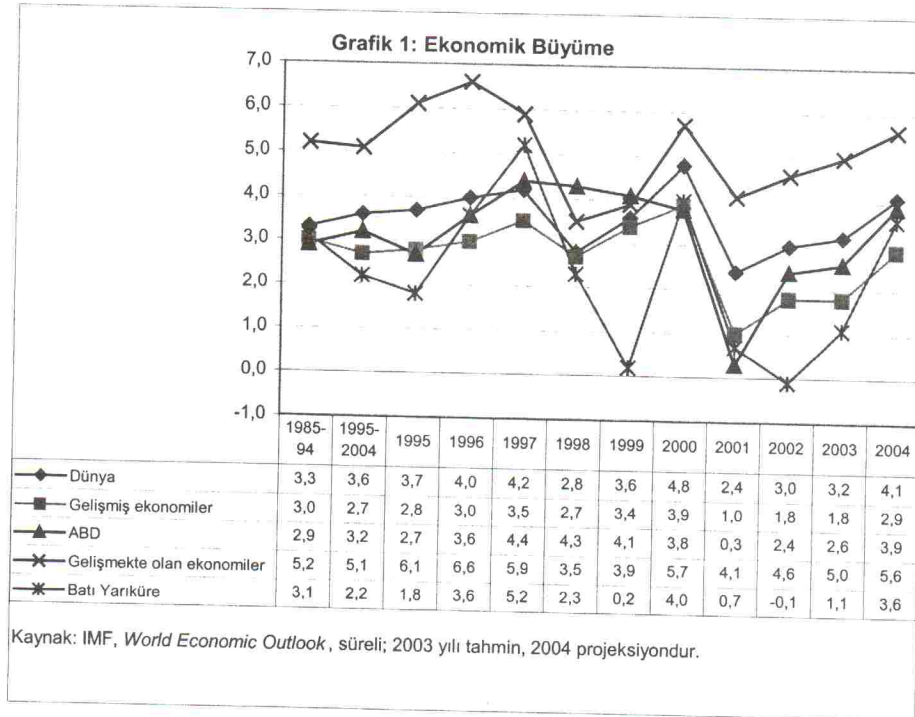
Ekonomik Büyüme Performansı

2002'de Lâtin Amerika bölgesi son yirmi yıldaki en kötü ekonomik gerilemesini yaşamıştır. Bunda Arjantin ve Venezuela'nın belirleyici rolü olmuştur. ABD'deki ekonomik canlanma sonucu, Meksika ekonomik büyümeyi yakalamıştır. Aynı şekilde, yıllardan sonra Şili de güçlü bir büyüme yaşamıştır. Yine Peru da %5'i aşan oranda sağlıklı bir ekonomik iyileşme gerçekleştirmiştir.

IMF verilerine göre, dünya üretim büyümesinin 2003 yılında %3.2, 2004 yılında ise %4'ün üzerinde olması beklenmektedir. Lâtin Amerika'nın da 2003'te %1.5, 2004'te %4'ün üzerinde büyüme kaydedeceği tahmin edilmektedir. Bölge toplam millî gelirinin %60'ına yakınına oluşturan Meksika ve Brezilya'nın 2003 yılında %2'nin üzerinde büyüme sağlamaları beklenmektedir. Büyüme oranının bu ülkelerde gelecek yıl %3.5'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. 1985-2004 arasında dünya genelindeki ekonomik büyüme oranı yıllık bazda ortalama olarak %3.6'dır. Gelişmiş ülkelere ait ortalama (%2.7) bunun altında, gelişmekte olan ülkelere ait ortalama (%5.1) ise üstündedir. Gelişmekte olan ülkeler grubundaki Lâtin

⁹ Metin Toprak ve Ömer Demir, "Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Küreselleşme", *Liberal Düşünce*, Kış-Bahar 2002, 115-141.

Amerika ülkeleri¹⁰ için büyüme performansı bu sayılanların hepsinden daha düşüktür (%2.3).2002'de Lâtin Amerika bölgesi bir bütün olarak GSYİH'da %0.5 civarında bir düşüş yaşadı. Bunda Arjantin'deki keskin resesyona belirleyici olmuştur. Lâtin Amerika'nın krizlerden başını kaldıramayan bir bölge olduğunda şüphe yoktur. Ancak bugün itibarıyla bölgede iyileşme yönünde ciddi sinyaller vardır. 1980'ler, Lâtin Amerika için kayıp on yıldır. 1990'lar ise serbest piyasa politikalarıyla dışarıdan yoğun bir yabancı doğrudan ve portföy yatırımına sahne olmuştur. Kişi başına düşen GSYİH yıllık ortalama bazda %2.5 oranında artmıştır. 1980'lerde ise bu oran eksi %1 civarındaydı. Ancak 1998'den bu yana büyüme keskin bir düşüş göstermiş ve kişi başına düşen gelir düzeyi 25 yıl önceki seviyesine inmiştir.

Bu kadar çok reform yapan Lâtin ülkelerinde nasıl oluyor da, reçetelerin yan etkisi daha fazla oluyor? Meksika'nın önceki Devlet Başkanı Ernesto Zedillo, Lâtin Amerika'daki esas problemin, bazılarının söylediği gibi, çok

¹⁰ Batı Yarıküre (Western Hemisphere) terimi, Amerika kıtasının kuzeyindeki Kanada ve ABD hariç, Arjantin, Brezilya, Meksika, Şili, Peru, Kolombiya, Venezuela gibi sayısı 35 civarındaki ülkeyi betimlemek üzere kullanılmaktadır.

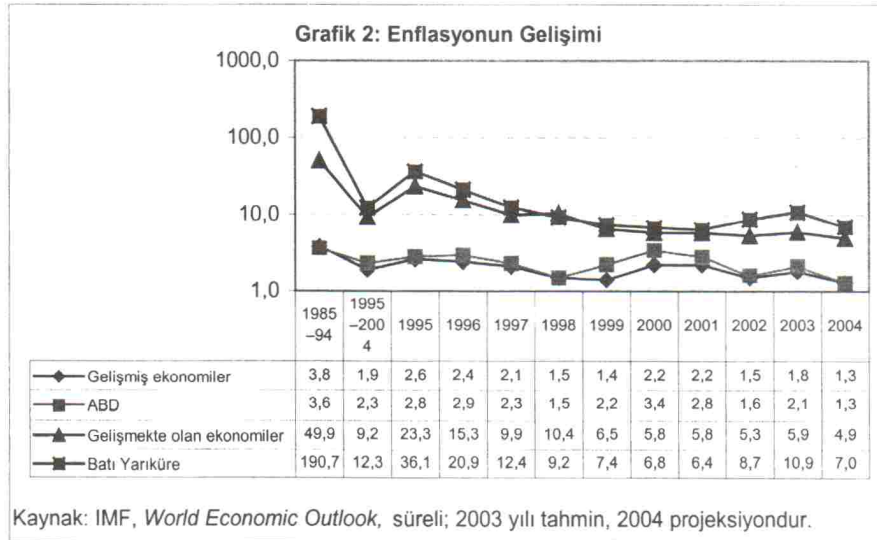
Piyasa

fazla reform olmadığını, fakat aksine çok az reform olduğunu söylemektedir. IMF Başkanı Horst Köhler buna bir de tutarsız politikaları eklemektedir: Özelleştirme, rekabeti garantiye alacak bir çerçeve içinde yapılmamış, maliye politikaları genelde döviz kuru politikalarıyla tutarlılık içinde olmamış, gelir dağılımındaki aşırı eşitsizlik ve sosyal güvenlik ağlarındaki eksiklik ekonomik reformların sürdürülmesini çok zorlamıştır. Bu politikalar sonucunda, kamu maliyesi zayıflamış, vergi tahsilatı düşmüş, vergiden kaçınma yaygınlaşmış, kamu borcu yükselmiş ve kamu kesiminin kritik önemdeki hizmetleri sunmasında yetersizlikler artmıştır.

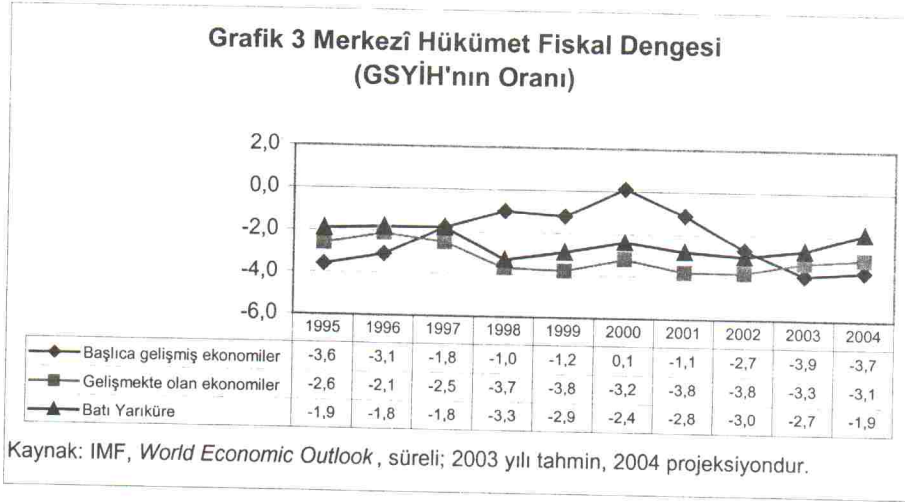
Enflasyon Kısır Döngüsü

Lâtin Amerika ülkelerinin enflasyon performansı da dünyadaki en başarısız performanslar arasındadır. 1995-2003 arasında gelişmiş ülkelerdeki yıllık ortalama enflasyon oranı %1.9, ABD'de %2.3 ve bir bütün olarak gelişmekte olan ülkelerde %9.3 iken; Batı Yarıkürede bu oran yıllık ortalama %12.6 olarak gerçekleşmiştir. Kamunun müsrifliği ve enflasyon sürdürülebilir büyüme ve refah için temel engellerdir. Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva: "hiçkimsenin bana enflasyonu kontrol etmenin gereğinden söz etmesine gerek yok. Ben hayatıma işçi hareketi içinde başladım. İşçi ücretlerinin satınalma güçlerinin aşınmasının anlamını biliyorum" diyordu. Lâtin Amerika'da serbest piyasa ekonomisi uygulamalarıyla ortaya çıkan yan etkileri telafi edecek ne kamusal ne de sivil topluma ait güvenlik ağları yeterli olmuştur.

Kamu Kesimi Fiskal Dengesi

Gelişmiş ülkeler, 1995-2003 döneminde yıllık bazda ortalama olarak GSYİH'nın %2.2'si kadar açık verdikleri görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu oran %3.2'ye kadar çıkmaktadır. Lâtin Amerika ülkelerinde ise oran %2.5 düzeyindedir. Dolayısıyla, kamu kesimi dengesi bakımından Lâtin Amerika ülkelerinin diğer ülkelerden önemli bir farklılık göstermedikleri söylenebilir.

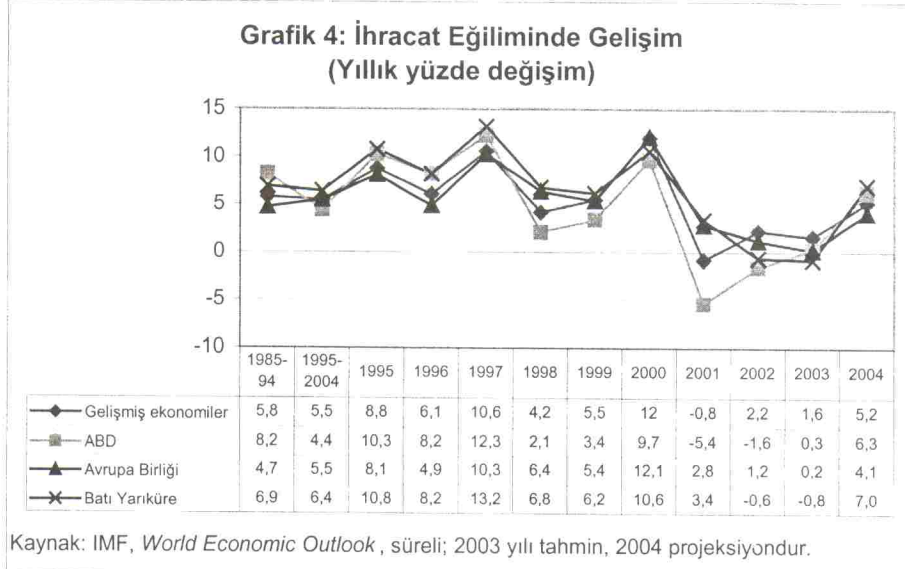

Dış Ticaret Performansı

Gelişmekte olan ülkelerin en yoğun olarak dış ticaretini yaptıkları tarımsal ürünler ve tekstil, gelişmiş ülkelerin en fazla koruma sağladıkları sektörlerdir. 1990'larda dünya ticareti yıllık ortalama %7 oranında büyürken, 2002'de sadece %2 büyümüştür.

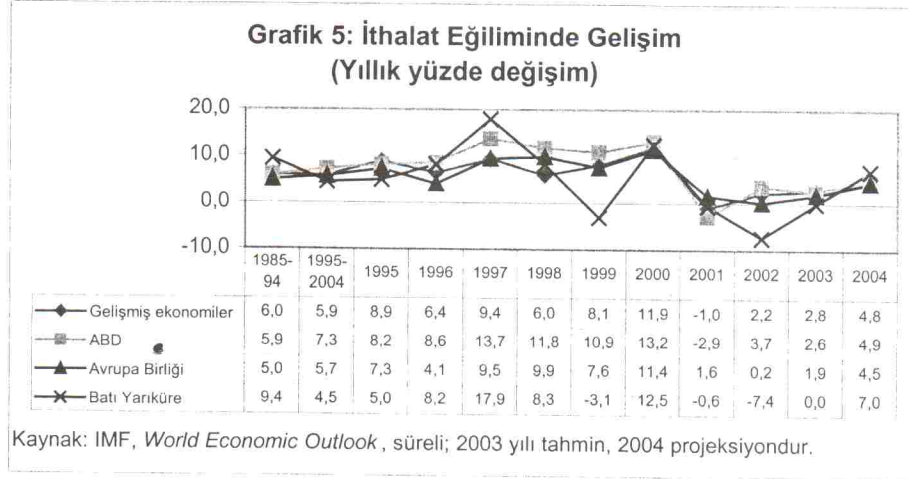
Gelişmiş ekonomilerin ihracatı 1985-94 arasında yıllık ortalama % 5.8, 1995-2004 arasında ise %5.5 arasında artış göstermiştir. ABD'nin 1995-2004 arasındaki yıllık ihracat artışı performansı (%8.2), 1985-94 dönemine göre oldukça düşük olmuştur. Avrupa Birliği'nin ihracat artışı, söz konusu ikinci on yılda artış gösterirken, Batı Yarıkürede performansta bir değişiklik gözlenmemiştir. Lâtin Amerika ülkelerinin son yirmi yıldaki performansları genel olarak dünyadaki en yüksek düzeye işaret etmektedir.

İhracat büyümesi Lâtin Amerika'da çarpıcı olmuştur. Örneğin, Brezilya'nın son ihracat büyümesi yüzde 20-25 aralığında olmuştur. 1999-2000 dönemindeki 1 milyar dolarlık ticaret açığı 2003'te 16 milyar dolarlık fazlaya dönmüştür.¹¹

Gelişmiş ülkelerin ithalatı, 1985-2003 arasındaki dönemin her iki on yılında da yaklaşık olarak aynı oranda artış göstermiştir (%6). Aynı dönemler için, ABD'nin ithalatında artış olurken; Lâtin Amerika ülkelerinin ithalatı 1985-94 arasında yıllık %9.4 oranında artarken, 1995-2004 arasında tahmin edilen artış oranı %4.5'tir. Lâtin Amerika ülkeleri, ithalatlarından çok ihracatlarını artırmaktadırlar. Bu da, sözkonusu ülkelerin dış ticaretteki rekabet güçlerinin artmakta olduğuna işaret etmektedir.

¹¹ Anoop Singh, *Lâtin America and the Caribbean: Building a Sustainable Recovery*, International Monetary Fund Staff, Prepared text for remarks at the 21st Annual Journalists and Editors Workshop on Lâtin America and the Caribbean Miami, 2 Mayıs 2003.

Dışa açık olmayan ülkeler kendilerini rekabete yarışa hazır hissetmeyen ülkelerdir. Yani daha baştan yetersizlik kompleksine giren ülkelerdir. Bu nedenle, düşük koruma, yüksek yaşam standardı anlamına geliyor. Ve neredeyse anlamsız, belki de tamamen rassal gelişmeler arasında korelasyon kuruluyor. Çocuk ölümü, anne ölümü, yaşam kalitesi versus koruma oranları gibi.

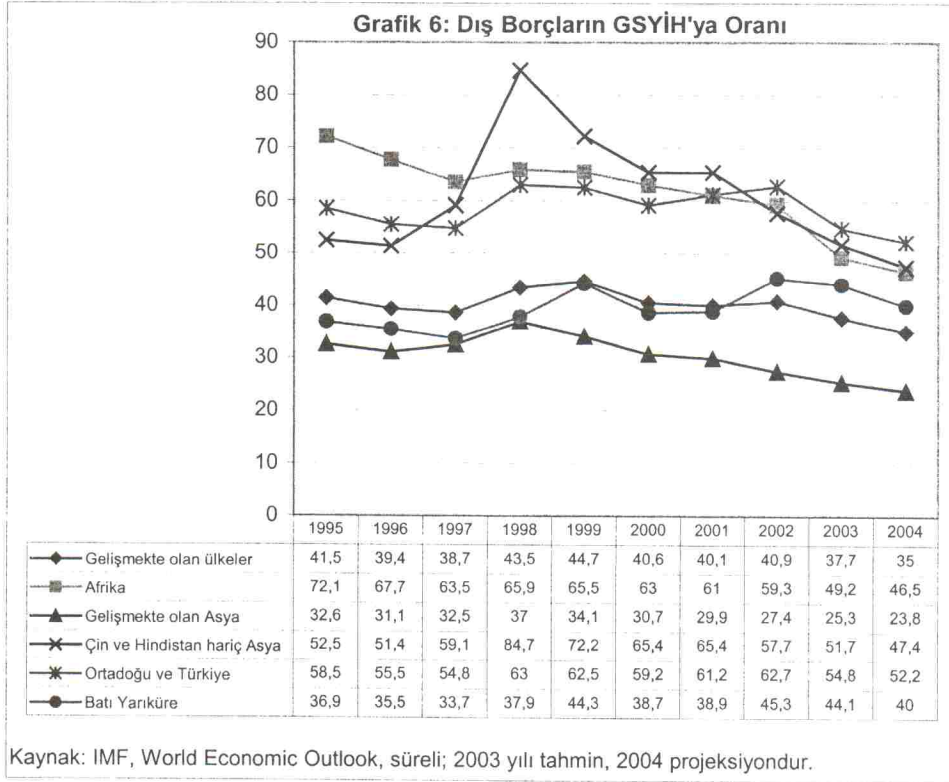
Dış Borçlar

2003'ün ilk yarısında bölgenin birkaç ülkesinde büyük ölçüde geçmişteki yerel para değer aşınmalarından kaynaklı olarak ihracatta güçlü bir artış trendi gözlenmiştir. Bölge ülkelerinde piyasa mekanizmasına yönelik algılar da önemli bir gelişme göstermiş, borçlanma marjlarında önemli düşüşler yaşanmış ve bölge ülkelerinin daha uygun borçlanma koşullarıyla sermaye piyasalarına ulaşmaları mümkün olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler bakımından, dış borçlar sürekli olarak önemli bir sorun olmuştur. Çünkü, bu borçlarla, iç borçlarda olduğu gibi enflasyon, konsolidasyon ve diğer önlemlerle hafifletilmesi, ötelenmesi gibi önlemlerle baş edilmesi nispeten daha zordur.

1995-2003 arasında, bir bütün olarak gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının GSYİH'ya oranı ortalama %40.2'dir. Bu oran Afrika ülkeleri için %61.4, gelişmekte olan Asya için %23.8, Çin ve Hindistan hariç Asya için %47.4, Ortadoğu ve Türkiye için yüzde 52.2'dir. Lâtin Amerika ülkeleri için ise oran yüzde 39.5 düzeyindedir. Dış borçların milli gelire oranı bakımından Lâtin Amerika ülkelerinin gelişmekte olan ülkeler arasında nispi olarak olumsuz bir konumda olmadıkları söylenebilir.

Piyasa

Dışa Kaynak Transferi ve Sermaye Çıkışı

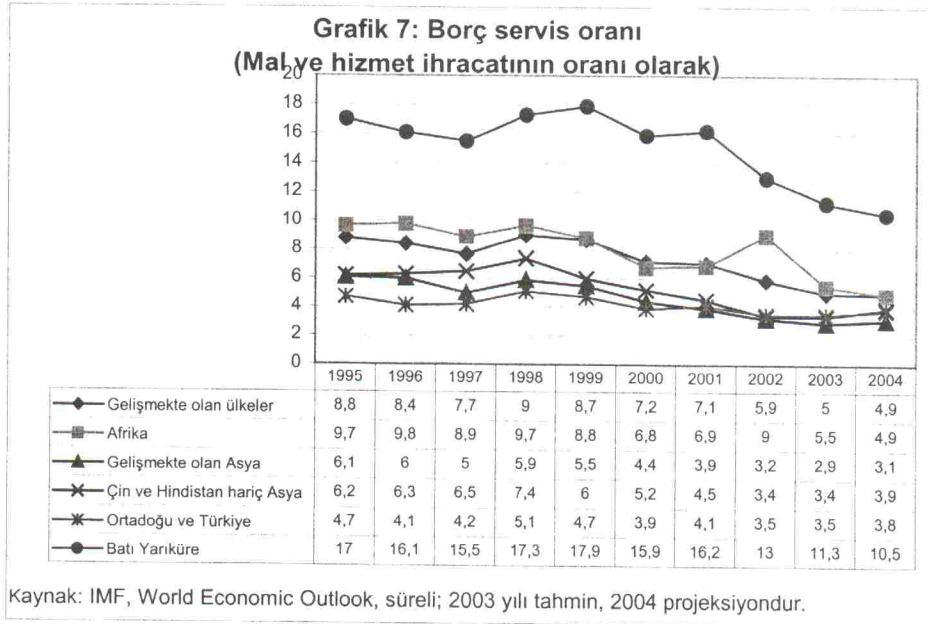
İhracatın oranı olarak borç servis oranı, gelişmekte olan ülkelerin hepsi için yıllık ortalama yüzde 7.3'tür. Bu oran Afrika için yüzde 8, gelişmekte olan Asya için yüzde 4.6, Çin ve Hindistan hariç Asya için yüzde 5.3 ve Ortaoğu ve Türkiye için yüzde 4.2'dir. Lâtin Amerika ülkelerinin ihracatın oranı olarak borç servislerinin düzeyi yüzde 15.1'dir. Yoğun reform ve dolayısıyla dış kaynak kullanımının maliyeti Lâtin Amerika'ya dışa yoğun kaynak transferi olarak yansımaktadır.

Finansal küreselleşme, sermayenin dünya çapında ülkeler arasında giderek daha çok serbest dolaşımıdır. Finansal entegrasyon, bir ülkenin küresel ekonomiyle sermaye hareketleri bakımından entegre olmasını ifade eder.¹² 1980'lerde bazı Lâtin Amerika ülkeleri büyük sermaye çıkışları yaşadılar, oysa bu onların istedikleri bir şey değildi; bu ülkeler sermaye kontrolleri de

¹² Roberto Frenkel, "Globalization and Financial Crises in Lâtin America", *İktisat, İşletme ve Finans*, Haziran 2003, ss.41-56.

sağlamak için dışa açmışlardı; ancak sermaye girişleri de pek olmadı. Her iki durumda da dünyayla bir entegrasyondan söz etmek güç. 1980'lerde hızlanan doğrudan yabancı yatırımların ancak yüzde 25'i gelişmekte olan ülkelere yani yükselen piyasalara yönelmektedir. Doğaldır ki, sermaye hareketlerinde bir push bir de pull faktörler vardır. Gelişmekte olan ülkelerin "pull" fonksiyonunun nispi olarak etkin işlemediği söylenebilir.

Kişi başına düşen GSYİH büyümesi ile sermaye hesabı açıklığı arasında kesin bir ilişki yoktur. Son zamanlarda yapılan 14 empirik araştırmadan sadece 3 tanesi pozitif ilişki bulmuştur. Araştırmaların çoğu, kişi başına gelir farklılığını sermaye emek oranındaki farklılıklardan değil, ancak toplam faktör verimliliğinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Toplam faktör verimliliği farklılıkları ise yumuşak (soft) faktörler veya "sosyal altyapı" ile açıklanmaktadır. Bu da yozlaşma, kanunun hakimiyeti, finansal gözetimin kalitesi ve diğer kurumlar gibi. Araştırmaların çoğu, ticari entegrasyonun gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi geliştirdiğini ortaya koymaktadır.¹³

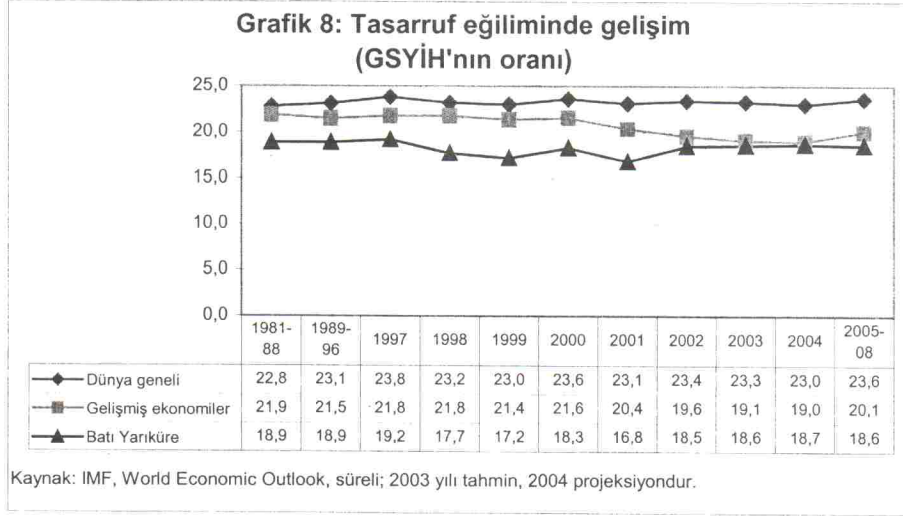

Tasarruf Eğilimi

Dünya genelinde tasarruf oranı, 1981-2003 arasında yıllık ortalama yüzde 23.3 oranındadır. Gelişmiş ekonomiler için bu oran yüzde 20.7 iken, Batı

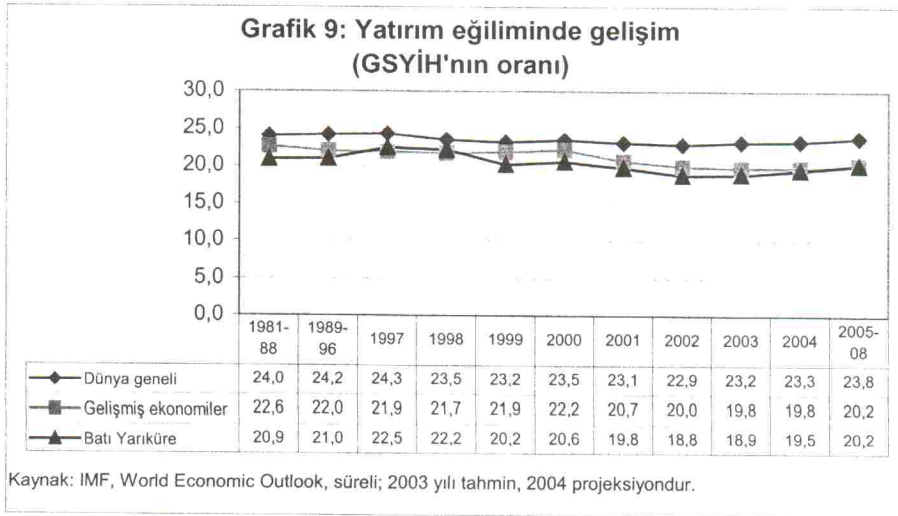
¹³ Anoop Singh, *Latin America and the Caribbean: Building a Sustainable Recovery*, 2 Mayıs 2003.

Yarıküre'de yüzde 18.3'tür. gelişmiş dünyaya göre Lâtin Amerika ülkelerinde tasarrufların nispeten düşük oranda olduğu söylenebilir.

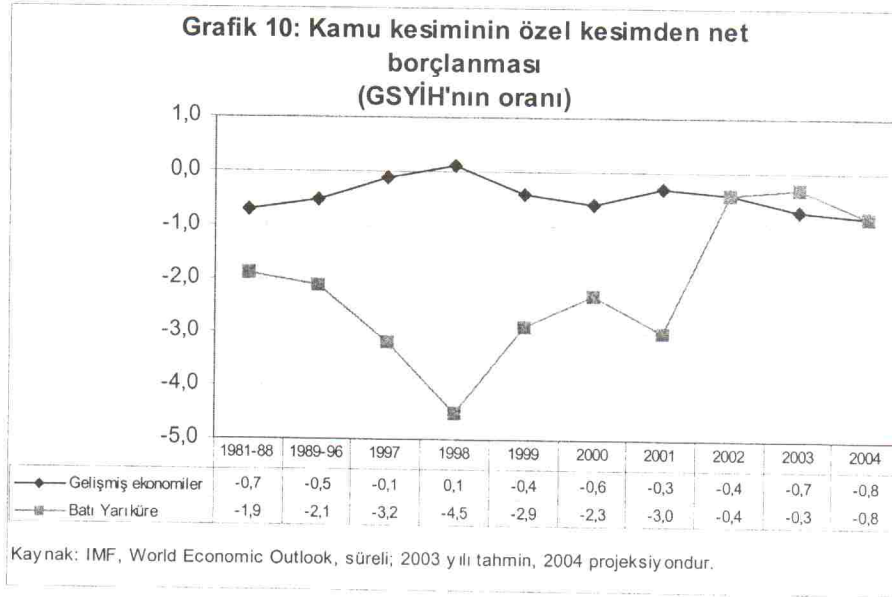
Yatırım Eğilimi

Dünya genelinde, GSYİH'nın oranı olarak yatırım eğilimi yıllık bazda yüzde 23.5 oranındadır. Gelişmiş ekonomiler için bu oran yüzde 21.2 iken, Batı Yarıküre için yüzde 20.4'tür. Gelişmiş ülkelerle Lâtin ülkeleri arasında tasarruflarda gözüken açık, yatırımlarda daha düşük orandadır.

Özel Kesimden Kamu Kesimine Kaynak Transferi

Gelişmiş ekonomilerde kamu kesiminin özel kesimden aktardığı kaynak miktarı GSYİH'nin oranı olarak yıllık bazda ortalama olarak yüzde 0.4'tür. Bu oran Lâtin Amerika ülkelerinde yüzde 2.1'e kadar yükselmektedir. Gelişmekte olan ülkeler olarak, Lâtin Amerika'da kıt olan kaynakların kamu kesimi tarafından nispeten yoğun kullanımı; bu ülkelerde maliyetleri yükseltmekte ve özel sektör için dışlama etkisine yol açmaktadır.

Lâtin Amerika'nın Son Krizi: Arjantin 2002

Asya ve Rusya krizlerinden sonra, yükselen piyasalarda işlerin yoluna girdiği düşünülürken, 2001'in sonları ve 2002'nin ilk günlerinde Arjantin hiç beklemediği bir krize yakalandı. Bu kriz, yaygınlığı, karmaşıklığı ve boyutları itibariyle oldukça ürkütücüydü.¹⁴ Bir çare olarak uygulanan para kurulu rejimi terk edildi,¹⁵ banka mevduatları donduruldu, kamu borcunun önemli bir bölümünün ödenmesinde acze düşüldü. Krizin politik, toplum-

¹⁴ Michael Mussa, *Argentina and the Fund: From Triumph to Tragedy* (Washington: Institute of International Economics), 2002.

¹⁵ Andrew Berg, Eduardo R. Borensztein ve Paolo Mauro, *An Evaluation of Monetary Regime Options for Latin America*, IMF Research Department WP No: 02/211, 2002.

Piyasa

sal ve ekonomik büyük maliyetleri oldu. Lâtin Amerika bu krizin yol açtığı dalgalardan bir bütün olarak zarar görmekte birlikte, özellikle Uruguay ve Paraguay daha çok etkilenmiştir.

2003'ün ilk çeyreğinden itibaren bölgede nispi bir istikrarın ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Yükselen piyasalardaki diğer krizler gibi, ödemeler bilançosundaki zaafiyetler krizin boyutunu artırmış ve istikrarı zorlaştırmıştır. Kamu sektörü finansmanının sağlam olduğu Asya ülkelerindeki krizin aksine, Lâtin Amerika ülkelerinde kamu finansmanında yüksek kamu borçları ve fiskal açıklar nedeniyle ciddi sıkıntılar vardır. Döviz kuru, faiz oranları ve keskin bir düşüş gösteren ekonomik aktivite hacmi nedeniyle bankaların ve şirketlerin bilançoları büyük bir baskıya maruz kalmıştır.¹⁶

Yatırımcıların güven kaybı, sermayenin yurtdışına kaçıışı ve dış piyasalardan borçlanma yeteneğinde düşüş, Lâtin ekonomileri için başlıca handikaplar olmuştur.¹⁷ Bütün bu olumsuz gelişmelere, yıllardır devam eden makro ekonomik istikrarsızlığın mirası olan informel dolarizasyon eşlik etmiştir. Krizle birlikte, dolar yükümlülüğü olan şirketler ve bankalar büyük kayıplara uğramış, merkez bankası nihai ödünç verici olarak etkin bir işlev görememiştir.

2002 Krizi: Kısa Bir Kronoloji

2002 Lâtin Amerika krizi, Arjantin'den tetiklendiği için çözümlenmeye bu ülkeden başlamak yararlı olabilir.¹⁸ Arjantin hükümeti 1 Aralık 2001'de bankacılık ve döviz kuru işlemleri üzerine çok geniş kontroller uygulamaya başladı ve böylece açık sermaye piyasası ve para kurulu rejiminin sabit kuru ortadan kalkmış oldu. Bankalardan haftalık olarak en çok 250 dolar çekimi, seyahat ve yurtdışı transferlerinde döviz kısıtlamaları, bankaların ayrıcalıklı ödünçlerinin yasaklanması bu kararlarla ortaya çıktı. Bu dehşet verici tedbirler, mevduat çekişlerini öyle bir ivme kazandırdı ki, neredeyse bütün bankacılık sistemi çökme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Toplam çekmeler 2001 boyunca yüzde 21 civarında bir azalışa tekabül etmektedir. Büyük mevduat kayıpları 2001 Aralık ayında, merkez bankasının rezervlerini yarı yarıya azaltarak 15 milyar dolara düşürmüştür. Bu miktar, özel sektörün

¹⁶ Mark Allen ve diğ., *A Balance Sheet Approach to Financial Crisis*, IMF Working Paper 02/210, International Monetary Fund, Aralık 2002.

¹⁷ Charles Collyns ve G. Russell Kincaid (ed.), *Managing Financial Crises: Recent Experience and Lessons for Latin America*, International Monetary Fund, 10 Nisan 2003.

¹⁸ Charles Collyns ve G. Russell Kincaid (Ed.), *Managing Financial Crises: Recent Experience and Lessons for Latin America*, 10 Nisan 2003.

bankacılık sistemindeki mevduatının dörtte birine karşılık gelmektedir. Bütün bunlar, GSYİH'nin 2001'de yüzde 4 azalmasına neden olmuştur.

Sonunda protestolarla, Başkan Fernando de la Rúa 20 Aralık 2001'de istifa etti. Aralık ayında sanayi üretimi bir yıl öncesine göre yüzde 8, inşaat sektörü de yüzde 36 daralma gösterdi. İthalat yarı yarıya azaldı. 23 Aralık'ta yeni başkan Adolfo Rodríguez Saa, uluslararası finans kurumlarına olanlar hariç, borçları ödeme aczine düşüldüğünü ilan etti. Özel sektöre olan toplam 130 milyar dolar civarındaki borcun 70 milyar doları borç ödeme aczine maruz kalmıştı. 2001 sonunda Arjantin'in kamu borcu 167 milyar olarak tahmin ediliyordu.

3 Ocak 2002'de yeni başkan Eduardo Duhalde konvertibilite rejimi olarak para kurulunun terk edildiğini ve ikili katlı bir kur sistemine geçildiğini ilan ediyordu. Buna göre, kamu sektörü ve daha ziyade dış ticaretle ilgili işlemlerde 1 ABD doları 1.3 Arg'a eşit olacaktı. Diğer bütün işlemlerde ise dış piyasalardaki kurlar geçerli olacaktı. İhracat gelirleri ve yabancı transferlerle ilgili merkez bankası sınırlama ve izinleri devreye girdi. Haftalık para çekmeler 1110 dolara (1500 Arg) çıkarıldı. 2002 Şubat başında, resmi ve piyasa kurları arasındaki uçurumun uluslararası rezervler üzerindeki baskısından ve döviz kontrollerindeki kaçaklardan dolayı, katlı kur sistemi terk edildi ve 1 ABD doları 1.8 Arg olarak piyasada dalgalanmaya bırakıldı.

Özel sektöre olan banka ödünçleri dolar başına 1 Arg'den pesoya çevrilererek, borçluların yükü hafifletilmeye çalışıldı. Kamuya olan ödünçler ise dolar başına 1.4 Arg'den çevrildi. Mevduatlar, dolar başına 1.4 Arg'den çevrildi ve enflasyona endekslendi; bu da reel olarak yüzde 38'lik bir artışı gösteriyordu. Ne var ki, ABD doları cinsinden başta yüzde 25'lik bir azalma anlamına geliyordu.

Mevduat çekişlerinde sınırlama devam etmesine rağmen, pesodan dolara kaçış genel bir eğilim oldu. Mart-Nisan arasında dolar 3-4 Arg'a yükseldi. Kamu kesimi piyasalardan borçlanmada ciddi sıkıntıya girdiği için, finansman sağlama bakımından yeni enstrümanlar geliştirme gereği vardı; ve hiperenflasyona gitme riski de artmaya başlamıştı.

Fiskal bakımdan 2001'in ikinci yarısında yetkililer söz verdikleri sıfır açıklı bütçeyi halen temin edememişti. 2001'de kamu kesimi konsolide açığı GSYİH'nin yüzde 7.5'ine ulaşmıştı. 2001 sonunda borçların GSYİH'ya oranı yüzde 62'yd. Yerli paranın aşırı değer kaybından dolayı, bu oran 2002'de yüzde 119'a çıkmıştı. Eyaletlerin kendi harcamaları ve maaşlarını ödemek için para benzeri araçları ihraç etmeleri parasal yönetimi zorlaştıran ek bir faktörken; hükümetin bankacılık sisteminin sermayesini

artırmak için yeni menkul kıymet ihraç etmesi diğer ayrı bir faktör olmuştur. Bu yeni menkul kıymetler, anında fiskal açıkları artırıyor ve orta vadede de fiskal sürdürülebilirliği ciddi bir riske sokuyordu.

İç ve dış piyasalardaki olumsuz koşullar dikkate alındığında, parasal finansman neredeyse yegane çıkar yol olarak gözüküyordu. Bir çok görüşmeden sonra, 24 Ocak 2003'te IMF İcra Kurulu Stand By Anlaşmasını onaylamıştır. Bu anlaşma, Arjantin hükümetinin Ocak-Ağustos 2003 aralığını kapsayan kısa vadeli ekonomik programına destek amacı taşıyordu. Bu ekonomik program, fiskal, parasal ve bankacılık kesimi üzerinde odaklanmıştı; ancak vergi sistemi, iflas kanununun genişletilmesi, özelleştirilmiş şirketlerin finansal durumu ve yabancı alacaklılarla işbirliği yapmak gibi geniş bir yelpaze ile de ilişkiliydi.

Asya krizinde olduğu gibi, Arjantin'de de, krizin bölgenin diğer ülkelere bulaşma olasılığı önemli bir risk taşımıştır. Dış ticaret akımları, ulusal paraların değerlerinde aşınma, fiskal politikanın sıkılaştırılması, riskten kaçınma davranışında artış veya mevduat sahiplerinin güvenlerini yitirmesi, bilançolarda kırılma ve uygulanan politikaların felç olması gibi kanallar, krizin diğer ülkelere bulaşma yolları bakımından çeşitli olasılıkları ortaya çıkarmaktadır. Ne var ki krizin yayılmasını öngörmek, bilimden çok hüner işi gibi gözükmektedir.

Yükselen piyasalarda, genelde krizin ilk yılında üretimde büyük bir azalma gözlenmektedir. Bu azalma yüzde 5 ila 13 arasında değişmektedir. Çıktı daralması esas itibariyle yurtiçi talepte ve özellikle yatırım harcamalarındaki düşüştü kaynaklanmaktadır. Döviz yükümlülüğü fazla olan bankalar, şirketler ve hanehalkının bilançoları, sözkonusu döviz borcunun ters etkisiyle büyük bir sarsıntı yaşamaktadır. Sonunda, yabancı ve yerli piyasalardan borçlanma imkânı ciddi boyutlarda kısıtlanmakta ve bu da bankacılık sisteminin zayıflığını beraberinde getirmektedir.

1990'ların krizlerinin ortak bir özelliği, başlangıçta yerli para nominal olarak çok büyük bir değer aşınması meydana gelmesidir: Yabancı para yüzde 50 ila 375 arasında değer artışı yaşamaktadır. Bir çok ülkede reel döviz kuru, temel denge düzeyinin çok üstüne çıkmıştır. Bunu takip ederek ortaya çıkan enflasyon, para krizi yaşayan ülkelerde kayda değer bir farklılık göstermektedir. Çoğu Asya ülkesinde ve 1998'de Brezilya'da enflasyon sadece ılımlı olmuştur; oysa Ekvator, Meksika ve Rusya'da oldukça yüksek seyretmiştir. Gözlemciler göre, Asya ülkelerinin nispi olarak uzun süreli istikrarlı ve düşük enflasyona ve daha esnek emek ve mal piyasalarına sahip olmaları daha yüksek fiyat istikrarının temel nedenleridir.

Arjantin’de 2002 yılında ekonomik aktivite yüzde 11 daralmış, tüketici fiyatları 12 ay bazında yüzde 41’lik kümülatif bir yükseliş kaydetmiştir.

Para Politikasında Döviz Kuru Seçenekleri: Para Kurulu, Esnek Kur, Katı Kur

Asya ve Meksika krizleri, “yumuşak” döviz kuru sabitlemelerinin piyasa baskıları nedeniyle sürdürülemez olduğunu göstermiştir. Buna göre, ya para kurulu ve formel dolarlaştırma şeklindeki “katı” bir döviz kuru sabitlemesi yada ılımlı bir müdahaleyle yüzen kur sistemi seçenekleri sözkonusu olmaktadır. Arjantin’de para kurulunun çökmesi, bu seçeneği de imkânsız hale getirmiştir.

Uygulamada, döviz kurundaki oynaklığı ve enflasyonu en hızlı bir şekilde durdurmayı başaran ülkeler, erken bir zamanda ve keskin bir şekilde sıkı para politikası uygulayan ve ardından istikrar çok kesin olarak sağlanıncaya kadar çok yüksek interbank faizi uygulayan ülkeler olmuştur.

Fakat ilginç olan, para kurulunu seçen Bulgaristan ile dolarizasyonu seçen Ekvador, esnek kur uygulayan ülkelere göre daha yüksek enflasyon tecrübe etmiş ve bu enflasyon daha yavaş düşmüştür. Nominal ve reel faiz oranları, katı kur uygulayan ülkelerde daha hızlı düşmektedir. Göreli olarak enflasyonu düşüremeyen katı kurlu ülkelerde, bu durum esnek kurlu ülkelere göre nominal paranın değerlendirilmesine atfedilebilir. Sonuç olarak katı kur uygulayan ülkelerde, döviz kurundaki hedef aşımını takiben, reel değerlendirme yönündeki baskılar sadece daha yüksek enflasyonla giderilebilir.

Esnek kur sistemini seçen ülkeler para politikasını uygulamada, ilke olarak ya para hedeflemesi ya da enflasyon hedeflemesini esas alırlar. Uygulamada para talebindeki öngörülemesizlik ve istikrarsızlık nedeniyle para hedeflemesi pek tercih edilmez. Kaldı ki, para hedefi karşılanırsa dahi, döviz kuru yine de geniş dalgalanmalara maruz kalabilir ve para talebinin kısa dönem faiz esnekliğinin düşük olması, daha yüksek faiz oranlara yol açma eğiliminde olacaktır.

Brezilya’da olduğu gibi tam bir enflasyon hedeflemesi yapılan ülkelerde, bu politika hızla uygulanma ve itibar kazanma olasılığına sahiptir. Ancak yüksek bir belirsizlik ortamında enflasyon hedefinde tatmin edici sonuçlar almak oldukça güç olup, yeni rejimin itibarını hızla kaybetme olasılığı da yüksektir.

Esnek kur rejiminde, açık piyasa işlemleri yurtiçi faiz oranlarının düzeyine tesir etmede en etkili araçtır. Yurtiçi para piyasalarının ciddi olarak bozulduğu ülkelerde, diğer enstrümanlara da başvurulabilir (örneğin Rusya’nın 1998’de dış borçlarını ödeyemez duruma gelmesi). Bunlar rezerv

(veya likidite) gerekleri, doğrudan kredi kontrolleri ve sterilize edilmeyen döviz müdahaleleridir. Aşırı bir örnek olan 2002 Arjantin örneğinde, merkez bankası aşırı likiditeyi absorbe etmek ve uygun faiz oranlarının düzeyleri konusunda piyasaya sinyal göndermek için kendi kağıtlarını ihraç etmiştir.¹⁹

Dolarize olmuş bir ekonomide baskı altındaki bankacılık sisteminin sorunları daha çok boyutlu ve karmaşık olmaktadır. Mevduat sigortası ve itibarlı bir nihai ödünç vericinin olması, banka paniklerini önemli ölçüde engelleyebilmektedir. Ancak dolarizasyon bu imkânı sınırlamakta, kriz söylentileriyle beraber banka hücumlarının başlamasına yol açmaktadır.

2003'ün İkinci Yarısında Lâtin Amerika

2002 yılı bir çok Lâtin Amerika ülkesi için zor bir yıl olmuştur. Ortalama olarak ekonomik büyüme zayıf olmakla birlikte, performans ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermiştir. Global düzeydeki riskten kaçınma ve borçlanma maliyetleri bölgenin dışsal şoklara maruz kalmasında etkili olmuştur. Yine bölgede seçimlerin bir döngü gibi devam etmesi yatırımcı açısından belirsizliği artırmış ve ekonomik faaliyetlerde genel olarak bir dalgalanmaya neden olmuştur. Arjantin, Uruguay ve Venezuela ekonomileri keskin bir daralma yaşamıştır. Arjantin krizinin bulaşıcı etkisi diğer ülkelere oranla komşuları Uruguay ve Paraguay'da daha fazla hissedilmiştir. Şili ve Meksika'da ekonomik büyüme pozitif seyretmiştir. Bu da, güçlü politika yönetiminin döngüsel gerilemelere ve bulaşmaya karşı en etkin koruma olduğunu göstermektedir.

Brezilya'da, ulusal para 2002 Ağustos'undan bu yana en güçlü düzeyindedir. Ülke riski önemli bir düşüş göstermiştir. Ulusal paranın değerlenmesi enflasyonist baskıları önemli ölçüde hafifletmekte, faizlerin düşürülmesine zemin hazırlamaktadır. Toplumsal eşitsizlikleri azaltma ve yoksulluk, yolsuzluk, yozlaşma ile mücadele etmede IMF de önemli bir destek sağlamaktadır. Brezilya'da önceki devlet başkanı Cardoso'nun katkılarıyla demokratik geçiş yönünde kurumsal çerçevede ciddi adımlar atılmıştır. Bugünkü Başkan Lula da Silva önceliği makro ekonomik istikrara ve toplumsal eşitliğe vermiştir. Bu da önceki reformları tamamlayan ve dengeleyen bir uygulamadır. Ayrıca, bugün enflasyonu düşürmek ve kamu maliyesine düzen getirmek yönündeki hedef de oldukça tutarlı ve ümit verici gözükmektedir.

Amerika ve Avrupa Birliği arasında serbest ticaret anlaşması imzalanması durumunda, Dünya Bankası tahminlerine göre, Brezilya'nın ihracatı

¹⁹ IMF, "Argentina: Press Statement Following Article IV Consultation," Press Release 03/01 <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2003/pr0301.htm>, 8 Ocak 2003.

18 milyar dolar veya yüzde 32 oranında yükselebilecektir. Bu artışın büyük çoğunluğu tarımsal ürünlerden kaynaklanacaktır. Fakat Brezilya'da bazı sektörlerde yurtiçi rekabeti ve buluş yapmayı köstekleyen ticari engeller de önemli sorun olmaya devam etmektedir.

Arjantin, etkileri 2002'de ortaya çıkmaya başlayan istikrar tedbirlerini sıkı biçimde uygulamıştır. Lâtin Amerika'nın üçüncü büyük ekonomisi ve aynı zamanda yoksulluk çizgisinin altında en fazla nüfusa sahip ülke olarak, kararlılığının önemi büyüktür. Maliye disiplini, banka reformu ve kurumsal reformlar, özel sektör için güvenli bir yasal kurumsal çerçeve oluşturulmasında ve ekonomik büyümenin sürdürülmesinde yaşamsal önemdedir.

Meksika ve Şili'de devam eden güçlü bir ekonomik performans sözkonusudur. Bunda, sağlam makro ekonomik politikalar ve dünya ekonomisiyle yüksek düzeydeki entegrasyon etkili olmaktadır. Bu iki ülkede, kamu borcu azalmış, enflasyon hedeflemesine dayalı köklü bir çerçeve oluşturulmuş, bankacılık sistemiyle ilgili düzenleyiciliği sağlam bir yapıya geçilmiş, ve nihayet borçlanma marjlarında önemli düşüşler meydana gelmiştir.

Meksika bugün yeni bir döneme girmiştir. 1980'lerdeki yüzde 100'ler civarında olan enflasyon artık tek haneli olup, on yıldan bu yana bağımsız olan merkez bankasının bundaki katkısı büyük olmuştur. Cari işlemler açığı 1994-95 krizinde yüzde 7'den fazlayken, bugün yüzde 2-3 civarındadır. Uluslararası rezervler son on yılda on kattan fazla artarak 50 milyon doları aşmıştır. Meksika, borçlu ülke statüsünden, borç veren ülke statüsüne geçmiştir. Reel yurtiçi gelir büyümesi, 1990'ların ortalarından itibaren yüzde 4 ortalamasına sahiptir. Bu oran, 1980'lerdekinin iki katına yakındır. Toplumsal koşullar iyileşmiş; yaşam ümidi, bebek ölümü ve yetişkin okur yazarlığında olumlu gelişmeler meydana gelmiştir.

Kamu maliyesindeki disiplin ve borç yönetimindeki iyileşmeler, güvenin tesis edilmesinde kritik rol oynamıştır. Kamu harcamaları daha etkin, şeffaf ve denetime açık olmuştur. Meksika, Lâtin Amerika'nın lider ülkesidir. Esnek döviz kuru, enflasyon hedeflemesi ve bağımsız merkez bankasıyla ekonomik istikrarı daha da pekiştirmesi beklenmektedir. Finansal sistemin dışa açılması, mal piyasalarında olduğu gibi, rekabeti de geliştirecektir.

Meksika örneği, sağlam makro ekonomik çerçevenin güçlü demokratik kurumlarla ve iyi dizayn edilmiş yapısal politikalarla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Çok partili sistem, merkez bankası bağımsızlığı, özelleştirme ve güçlü banka sistemi Meksika'da yaşamsal önemdedir.²⁰ Sonuç

²⁰ Eva M. Gutierrez Garcia, *Inflation Performance and Constitutional Central Bank Independence*:

olarak, merkez bankasının görece daha çok bağımsız olduğu Lâtin Amerika ve Karayip ülkelerinde enflasyon performansı daha yüksek bulunmuştur.²¹

Sonuç ve Değerlendirme

Lâtin Amerika örneğinde, çıkarılacak en önemli ders,²² reform sürecinin kısmi alanlar yerine, bütüncül bir yaklaşımla işletilmesinin anlaşılmasıdır. Ülkeler hangi alanı reforme etmiyorsa, orada sorunlar çıkıyor, reforme edilen diğer alanları da baltalıyor, hatta reforme edilen alanların diğer alanlar için tehdit olarak algılanmasına yol açıyor.

Bugün itibariyle, Meksika, Brezilya, Arjantin ve Şili'de reform sürecinin başarıyla devam ettiği, piyasa yanlısı düzenlemelerin kararlı olarak gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Bolivya, Brezilya, Kolombiya ve Ekvator'da yeni hükümetler piyasa temelli yaklaşımlara doğru yönelmekte, demokrasiyi güçlendirecek politikaları izlemektedirler. Böylece, bir yandan toplumsal beklentiler yükselmekte, diğer yandan hükümetlere kendi oylarıyla karar verdikleri için sorumlulukları artmakta ve izlenen politikaların kredibilitesi yükselmektedir. Lâtin Amerika liderleri "toplumsal eşitlikle birlikte ekonomik büyüme" gibi popüler ancak içeriğinin ne derecede tutarlı olduğu pek de belli olmayan bir formül geliştirmişlerdir.

Lâtin Amerika ülkelerinin bölgesel entegrasyonlardan başlayarak, ürün piyasalarını daha hızlı bir şekilde küresel süreçlere açmaları gerekmektedir. Meksika'nın ihracatının yurtiçi gelirine oranı NAFTA'dan önce yüzde 20 iken, NAFTA'dan sonra yüzde 30'a çıkmıştır. Dünyada, kutuplaşma teorisinin öngördüğü şekilde bir ayrışmanın bugün için kayda değer örneğine rastlamak zordur.

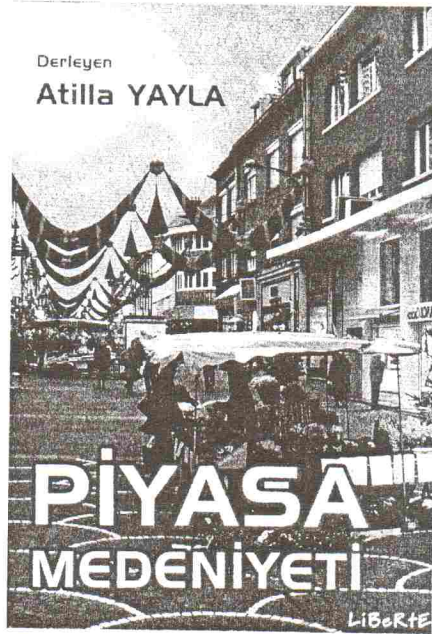
Lâtin Amerika'nın bugün için en başta gelen sorunu ciddi boyuttaki dış borçlarıdır. Bu borçların önemli bir kısmı, reform süreçleri sırasında alınan kredilerden kaynaklanmaktadır. 2003'ün ilk çeyreğinin sonunda, IMF'nin bölgeye aktardığı kaynak stoku düzeyi 42 milyar dolar civarındadır. Bu meblağ, IMF'nin verdiği bütün ödünçlerin yarısından daha fazladır. Yurtiçi tasarrufların ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin özendirilmesi ve geliştirilmesi bu bakımdan kaçınılmaz görülmektedir.

Evidence From Latin America and the Caribbean, IMF Monetary and Exchange Affairs Department WP No:03/53, 2003.

²¹ Anoop Singh, *Latin America and the Caribbean: Building a Sustainable Recovery*, 2 Mayıs 2003.

²² Charles Collyns ve G. Russell Kincaid (Ed.), *Managing Financial Crises: Recent Experience and Lessons for Latin America*, 10 Nisan 2003.

Lâtin Amerika'da reform yapmanın önündeki engeller arasında, ülkenin yapısal önlemleri almak için "biraz fazla demokratik" olması da sayılmaktadır. Özellikle, Arjantin örneğinde, IMF destekli politikaların uygulanmasının demokratik bir yönetim altında çok daha zor olacağı ileri sürülmektedir. Mahkemeler, partiler, holdingler, meclis, sendikalar gibi kurumlar ülkenin ekonomik gündemini hükümetin IMF ile birlikte tek başına mutabık kalarak yürütmesini imkânsız kılıyor. Bu eleştirinin Türkiye gibi ülkeler bakımından da geçerli olduğu söylenebilir.

Bazıları kitaba *Piyasa Medeniyeti* isminin verilmesinin provokatif bir tavır olduğunu düşünebilir. Ancak, bu başlık, provokatif olmaktan ziyade meydan okuyucudur.

Esasen, piyasa ekonomisinin ne olduğunu üniversite hayatından sonra öğrenen ve öğrendikçe ona hayranlığı artan biri olarak, piyasa karşıtlarına/düşmanlarına meydan okuma hissiyatına sık sık kapılıyorum. Bu hissiyat bazen infiale varıyor. Bunun sebebi piyasa ekonomisinin eleştirilmesi değil... Eleştiri yapmak, elbette, özgür bir fikir ortamında, herkesin hakkıdır. Eleştiriye uğramayan fikir de bundan fayda değil, zarar görecektir. Ne var ki, piyasa ekonomisini eleştirenlerin çoğu, aslında bir eleştiri yapmamakta, ilgili kavramların çoğunu bulandırarak, fütursuzca saldırmaktadır. Akla değil hislere; delilli bilgiye değil şaiyaya usulüne uygun akıl yürütmeye değil çarpıtmaya dayanarak piyasa ekonomisini tercihe şayan iktisadî sistem alternatiflerinin dışına atmaya çabalamaktadır. *Piyasa Medeniyeti* işte bu çabalara ve dayandıkları temellere bir reddiyedir.

LIBERTÉ

kitaplığımızda özgürlüğe yer açın...